

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Etruský vliv na počátky římského státu a práva

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2012
V. ročník SVOČ

Autor: Martin Šlosar

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do V. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK.

V Dolních Habarticích dne 15. 4. 2012

.....
Martin Šlosar

Obsah

I. Úvod.....	4
II. Obecná charakteristika Etrusků.....	6
III. Cesta ke zrodu města	9
IV. Vyvrácení legendy o vzniku Říma.....	11
V. Řím za doby královské.....	14
V.a Tarquinius Priscus	15
V.b Servius Tullius.....	17
V.c Tarquinius Superbus.....	19
VI. Etruské dědictví v římském právu.....	22
VI.a Leges regiae	23
VI.b Královské zákony Tarquinia Prisca	24
VI.c Královské zákony Servia Tullia	25
VI.d Královský zákon Tarquinia Superba.....	27
VIII. Prameny	29
VIII.a Seznam použité literatury.....	29
VIII.b Ostatní prameny	30
IX. Přílohy.....	31
VIII.a Mapa Etrurie.....	31
VIII.b Septimontium.....	32
VIII.c Kapitolská vlčice kojící Romula a Rema	33
VIII.d Král Lucius Tarquinius Priscus	34
VIII.e Cloaca Maxima	35
VIII.f Serviovské hradby	36
VIII.g Liktor se svazky prutů (fasces)	37

I. Úvod

Nejstarší dějiny Říma často zcela unikají, anebo stojí na samém okraji pozornosti historiků, kteří toto období stroze odbývají použitím legendy o Romulovi a Removi a svoji pozornost spíše obracejí na dobu největšího rozkvětu Římského impéria. Z právněhistorického hlediska se badatelé zaobírají především vývojem právní vědy za dob římské republiky a posléze za císařství. Právě díky tomu by se mohlo zdát, že tyto dávné časy, kdy bylo město Řím ještě v plenkách, poněkud ustupují do pozadí před epochami slavnějšími a historicky zajímavějšími. Navíc mnohým se dnes může jevit archaické období římských dějin již natolik vzdálené, že snad ani nemá modernímu světu co nabídnout, a tudíž postrádá smyslu se jím do hloubky zabývat. Zejména když uvážíme fakt, že by jeho zkoumání, ztížené nedostatečnými informacemi a kusými prameny, stejně nepřineslo žádné další převratné poznatky. To ovšem neznamena, že nás toto období, kdy se utvářely základy pro vznik celé římské kultury, nedokáže v současnosti ničím upoutat. Obzvláště, když se při formování římské státnosti na scéně objevila tak pozoruhodná civilizace jakou bezesporu byli Etruskové. A právě proto jsem se rozhodl zaměřit svoji práci na tuto ranou etapu římských dějin, která je tolik spjatá s oním tajemným starověkým národem.

Bohužel na tento národ dopadla tvrdě a nelítostně rána času, jež nechala zapomenout nejen jejich slavné činy, ale i původ a jazyk. Kvůli tomu o nich dnes nevíme mnoho a současná literatura, pokud se věnuje tomuto národu, spíše zdůrazňuje jeho umělecký přínos a pokročilé stavitelské dovednosti. Titulů, které vypovídají o významné etruské účasti na správě věcí veřejných v městě Římě, je zcela jistě méně než by si dané téma zasloužilo. Pokud dále přihlédneme k faktu, že téměř každý takový spis ve své podstatě říká jinými slovy totéž, dojdeme k neveselému závěru, že zdroje, ze kterých lze čerpat nám podávají na toto téma jen velice limitované zprávy. Takovýto stav samozřejmě svádí k teoretizování a různým spekulacím, které ač mnohdy mají pro svá tvrzení oporu v antických pramenech, nedokáží nám s jistotou odpovědět na naše otázky.

V této práci se pokusím poodhalit roušku tajemství, která obepíná toto prameny málo zmapované období, a přiblížit, jakou roli Etruskové sehráli při založení a utváření města Říma. Především se budu snažit ukázat, jak obohatili římské právo a také objasnit jak svým jednáním ovlivňovali chod města a životy běžných Římanů.

Těchto cílů se vynasnažím dosáhnout prostřednictvím zkoumání textů, a to jak antických autorů zachycujících nejstarší dějiny (především Livia, Dionýsia z Halikarnassu a Hérodota), tak i českých a zahraničních publikací věnujících se danému tématu. Etruské

pozůstatky v římském právu nebyly dosud v české právní literatuře předmětem výraznějšího zkoumání, což podnítilo můj zájem zabývat se působením etruských činitelů na římskou státnost a právotvorbu, a inspirovalo mě to k sepsání této práce.

Záměrem této práce bude snaha poukázat na to, jak se v životě římské společnosti zrcadlila osobitá etruská kultura a jak zde našlo její cenné dědictví své uplatnění a inspiraci.

II. Obecná charakteristika Etrusků

„Teď musíme ještě hovořit o Tyrhénech, kteří kdysi prosluli svou statečností, dobyli mnohých zemí a založili mnoho velkých měst,“¹

Diodóros Sicilský, Historická knihovna

Pakliže se v této práci budeme zabývat působením Etrusků na antický Řím, bylo by příhodné se na úvod vyjádřit k samotným Etruskům a uvést je do širšího historického kontextu.

Etruskové (v latině označovaní jako Tusci, v řečtině Tyrhénové)² byli velice pokrokovým starověkým národem a společně s Řeky šlo o první skutečně vyspělou civilizaci na evropském kontinentu. Už ve starověku se však objevil názory, že Etruskové jsou v Evropě cizím prvkem, obzvláště když se svojí kulturou (zmiňme především orientální prvky v etruském umění)³, zvyky, ale i řečí (hovořili neindoevropským jazykem)⁴ značně lišili od ostatních národů. V otázce etruského původu jsme byli v dřívějších dobách zcela odkázáni na svědectví antických dějepisců, zejména na Hérodota⁵ a Dionýsia z Halikarnassu⁶. Mezi nimi však nepanovala shoda, což nám samozřejmě notně ztěžovalo situaci. Zatímco otec dějepisu Hérodotos uváděl, že Etruskové přišli do Itálie z prostoru Malé Asie a dovozoval, že jejich pravlastí je Lýdie, Dionýsios zastával přesvědčení, že jde spíše o domácí obyvatelstvo než o přistěhovalce. Sám však o Etruscích píše, že „...s žádným jiným národem nemají podobný jazyk,“⁷, což by v souvislosti se vzájemnou jazykovou podobností ostatních italských kmenů mohlo být argumentem pro cizí původ. Vyskytovala se také teorie, že Etruskové přišli do Etrurie po souši ze severu, poté co zdolali Alpy.⁸ V současnosti jsme ve věci původu poněkud moudřejší. Především díky vědeckému pokroku si archeologická pátrání moderní doby mohou dovolit důkladné genetické výzkumy, pomocí nichž se nám podařilo některé z výše zmíněných teorií vyvrátit a uvést

---

¹ PEČÍRKA, Jan a Julie NOVÁKOVÁ. Antika v dokumentech II, Řím. Diodóros Sicilský, str. 9 a násl.

² BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 5.

³ KELLER, Werner. Etruskové. str. 375.

⁴ BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 16.

⁵ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 82 a násl., dále KELLER, Werner. Etruskové. str. 375.

⁶ Tamtéž.

⁷ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 102.

⁸ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 82 a násl., dále BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta str.16.

zkoumání etruského původu na správnou cestu.

Za toto vděčíme především dvěma vědeckým studiím, jež byly shodně zveřejněny v roce 2006, z nichž ta dřívější zkoumala podobnost mitochondriální DNA Etrusků,⁹ kterou vědci odebrali z kosterních pozůstatků nalezených v etruských nekropolích, s DNA současných Toskánců. Jejich porovnání ukázalo, že se obě DNA navzájem lišily do té míry, že rozhodně nelze pokládat Etrusky za přímé předky dnešních obyvatelů Toskánska. To znamená, že se z genetického pohledu jednalo o specifickou skupinu obyvatel, jež nejeví prakticky žádné známky genetického příbuzenství se současnou populací.

Později uveřejněná studie se zabývala mitochondriální DNA toskánských krav.¹⁰ Jakkoliv se nám může zdát povaha tohoto zkoumání úsměvnou, dokázala do této problematiky vnést konečně světlo a svými zjištěními velice napomohla rozluštění této již přes dva tisíce let staré hádanky. Výzkum nám vydal následující svědectví:

„Jak se ukázalo, okolo 60 % mitochondriální DNA krav, které žijí v centrální oblasti Toskánska, je identická s mitochondriální DNA hovězího dobytka, který je pěstován na Blízkém východě a v Malé Asii, v oblastech, kde podle jedné z teorií vznikala a rozvíjela se civilizace Etrusků. Při těchto genetických výzkumech byla vyloučena příbuznost mezi toskánskými kravami a skotem, který se pěstuje na jihu a severu Itálie. A vzhledem k tomu, že krávy jsou domácí živočichové a nemigrují po Eurasii samostatně, vypovídají tato fakta o migraci chovatelů dobytka z východního středomoří do Toskánska. Neexistují žádné důkazy o pohybu Etrusků mezi současným Tureckem a Itálií po souši. Podle výsledku výzkumu se tedy dá soudit, že Etruskové společně se svým skotem připluli na Apeninský poloostrov po moři.“¹¹

Spojíme-li si výsledky těchto dvou studií, dojdeme k závěru, že Etruskové skutečně byli na italském území cizím prvkem. Mínění Dionýsia pod tíhou důkazů, které nám poskytl genetický výzkum, již v současnosti neobstojí, naopak musíme dát zapravdu Hérodotovi. Teprve až genetika a rozbor mitochondriální DNA nám daly, když už ne definitivní odpověď, tak alespoň významné vodítko k nahlížení na tuto otázku.

Předpokládejme tedy, že tento lid připlul ze své bývalé domoviny na východě do nové vlasti v Itálii. Teritorium, které Etruskové obývali, se rozkládalo na severozápadě Apeninského poloostrova, na úrovni Korsiky, v oblasti, jež ve starověku nesla název Etrurie (na jejím území leží dnešní Toskánsko). Titus Livius nám ve svém díle Dějiny od založení

---

⁹ MOUNTAIN, Joanna. Serial Coalescent Simulations Suggest a Weak Genealogical Relationship Between Etruscans and Modern Tuscans [online], cit. 12. 4. 2012 dostupné z URL: <http://www.sciencedaily.com/releases/2006/05/060526065706.htm>.

¹⁰ PELLECCIA, Marco. On the origin of the Etruscan civilisation [online], cit. 10. 4. 2012 dostupné z URL: <http://www.newscientist.com/article/dn11174-on-the-origin-of-the-etruscan-civilisation.html>.

¹¹ převzato z REVILÁKOVÁ, Nad'a. Tajemství původu Etrusků prozradily krávy [online], cit. 10. 4. 2012 dostupné z URL: http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/322350.

Města (*Ab urbe condita*) Etrurii přibližuje takto:

„...Etrurie byla tehdy tak velká politickou mocí, že už naplnila pověstí o své slávě nejenom země, ale i moře po celé délce Itálie od Alp až k úžině sicilské, ...“¹²

Z dřívějšího i současného pojmenování domoviny Etrusků a z líčení Liviova jasně vyplývá, že byl tento kraj neodmyslitelně spjat s jejich působením. Stejně tak i moře, jež omílá břehy někdejší etruské vlasti a celé západní pobřeží Itálie, jim vděčí za své jméno. V antickém Řecku byli Etruskové známi jako Τυρσηνοί (Tyrsenoi), později také jako Τυρρηνοί (Tyrrhenoi), a právě od tohoto označení byl odvozen název Tyrhénského moře.¹³ To nám taktéž dokládá, že Etruskové podobně jako Řekové byli námořní velmocí a dali název i druhému moři, jež omílalo východní břehy jejich území. Adriatické (nynější Jaderské) moře odvozuje své pojmenování taktéž od Etrusků. Ti je nazývali Hatriatickým či Hadriatickým podle své osady Hatrie, později latinizované na Atrii, dnes Adrii (ležela nedaleko dnešních Benátek).¹⁴

Ale pozůstatky etruské civilizace můžeme vystopovat i z jiných skutečností než ze zeměpisných označení. Dochované archeologické nálezy nám ukazují obdivuhodnou zručnost etruských řemeslníků při zpracování dřeva, kamene a obzvláště kovu. Na vysoké úrovni byla také výroba keramiky. Etruskové vynikali ve stavbě lodí, což z nich činilo znamenité mořeplavce. Tato civilizace si též osvojila umění písma. Avšak nejzásadnějším rysem, kterým se Etruskové odlišovali od všech ostatních italických kmenů, se stalo město². Etruskové byli bez nadsázky mistry v budování měst. Tuto skutečnost potvrzují i zachovaná písemná svědectví starověkých historiků, která Etrusky označují jako „stavitele měst“. O výrazném sepětí etruského národa s městy svědčí také jméno, kterým se sami Etruskové označovali - Rasenna.¹⁵ Tento výraz znamená „příslušící k městu“.

Etruská města byla na svoji dobu vyvinutými kulturními středisky. Fungující zavlažovací systémy, umožňovali produktivní zemědělství a vysoce rozvinutá řemeslná výroba podporovala intenzivní obchodní styk, a to především s Řeky a Kartaginci. Taktéž správa těchto měst byla ukázkou důmyslnosti etruského lidu, dokládající vospělost této starověké kultury. Etruskové mnoho z těchto znalostí přenesli na území Říma a následně je tam ve velké míře začali uplatňovat.

---

¹² převzato z KELLER, Werner. Etruskové. str. 71.

¹³ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 23, dále pak KELLER, Werner. Etruskové. str. 101.

¹⁴ převzato z Jaderské moře [online], cit. 11. 4. 2012 dostupné z URL: <http://www.chorvatsko.cz/obec/jadran.html>, k tomu KELLER, Werner. Etruskové. str. 101.

¹⁵ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 88.

III. Cesta ke zrodu města

"Vše, co cizince, zříš, než trojský Aeneas přišel, pahorky byly a tráva, kde je dnes mohutný Řím."¹⁶

Propertius, Elegie IV, 1-2

Vypravme se nyní daleko proti proudu času, až do dob před vznikem slavného Říma, na místa, kde se nad tokem řeky Tibery, na jejím levém břehu, zdvíhá k nebi sedmero travnatých pahorků. Zelené svahy slouží jako pastviny pro dobytek, úrodná půda v okolí řeky zas zajišťuje živobytí rolníkům. Právě rolníci a pastevci z řad Latinů a Sabinů tvoří většinu usedlého obyvatelstva a obývají chatrče z roští, kryté rákosem a slámou se stěnami vymazanými jílem. Několik takovýchto primitivních příbytků tvoří jednotlivé roztroušené osady, jejichž centra můžeme nalézt na vrcholcích třech římských pahorků – Esquilinu, Palatinu a Caeliu.

Jakékoliv výraznější sblížení těchto archaických osad nebylo možné, jelikož v údolí mezi řekou a pahorky se rozkládaly vlhké mokřady a bažiny, ale i přesto by se dalo hovořit o jakési volné federaci předřímských vesnic. Nazýváme ji *Septimontium*,¹⁷ a to proto, že ji tvořilo sedm osad na výše zmíněných pahorcích. Každá z těchto osad si přitom uchovávala vlastní nezávislost a zůstala nadále hospodářsky a správně samostatnou, avšak v omezené míře probíhali mezi jednotlivými vesnicemi styky v kultovní oblasti.¹⁸

Takto mohlo vypadat území budoucího Říma, když sem zavítali první Etruskové. A právě tímto příchodem započala slavná epocha Věčného města. Etruskové začali pronikat do oblasti Septimontia přibližně kolem 8. až 7. století před naším letopočtem. Mezi prvními příchozími byli zřejmě etruští obchodníci, provozující dálkový obchod. Tito obchodníci proto začali hojně využívat brod, ležící v místech, kde byl tok řeky rozdělen ostrovem (dnešní Isola Tiberina). Brod totiž výrazně usnadňoval překonání řeky a tím etruským poutníkům umožnil dostat se na druhý břeh Tibery a postupovat na jih. Z území obklopeného sedmi pahorky se tak doslova přes noc stala významná tranzitní tepna, která zprostředkovávala pohyb zboží. Jelikož tuto obchodní stezku zpočátku využívali výlučně Etruskové, proudily přes toto místo výrobky z Etrurie a pokračovaly na své cestě dále do Latie a do Kampánie.

¹⁶ BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 11.

¹⁷ BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 18 a násl.

¹⁸ Tamtéž.

A byl to především čilý obchodní ruch, jenž měl největší zásluhu na dalším rozvoji a prosperitě tohoto kraje. Předdřímské osady se tak dostaly do etruské sféry vlivu, což s sebou přineslo nejen pokrok, ale též silné působení vyspělé etruské kultury na usedlé Latiny a Sabiny. Netrvalo dlouho a z vesnické federace postupně začala vznikat primitivní městská osada. Zatímco Septimontium bylo pohlceno touto etruskou osadou, vsi stojící mimo tuto oblast si zachovávali samostatnost a nespádali pod nadvládu Etrusků.

Samotný obchod však nedokázal ze všech vesnic utvořit město. Obzvláště když trvalejšího osídlení v nížinách bránily bažiny a mokřady v okolí řeky Tibery. Kmeny Latinů obývajících vesnice neměli potřebné znalosti ani technologie k jejich odstranění. Pro pokročilou civilizaci „stavitelů měst“, kteří navíc měli v této oblasti bohaté zkušenosti, to však taková překážka nebyla. Okolnosti vzniku města Říma nám přibližuje profesor Jan Burian barvitým popisem, který si v této práci jistě zaslouží být citován:

„Etruskové však vytvořili předpoklady pro organické splynutí všech předdřímských vesnic v jedno město (synoikismos). K dosažení tohoto cíle bylo rozhodující podmínkou vybudování kanálu, který odvodňoval bažinu ležící mezi Kapitoliem, Palatinem, Quirinalem a Viminalem (tzv. cloaca maxima). Vysušením močálu vzniklo středisko, ke kterému měly přirozený spád všechny vesnice ležící na pahorcích. Usnadnění styku, který se začal projevovat i v hospodářské sféře, bylo přímým impulsem ke vzniku jednotného města. O významu odvodněného území svědčí okolnost, že na něm vzniklo slavné římské forum (forum Romanum), na němž se v republikánské době soustřeďoval život města. Asi v polovině 7. stol. př. n. l. byl vymezen obvod města. Nejprve se tak stalo zřejmě jen symbolicky vyoráním brázdy, která podle etruského zvyku určovala vnější hranici pohraničního městského pásu, pomeria (pomoerium), v němž mělo být vybudováno skutečné opevnění,“¹⁹

Informace o založení města nalezneme i v letopisech mnohých starověkých autorů.²⁰ Ti poněkud upozadují, či zcela opomíjejí zásluhy Etrusků a často uvádějí jako zakladatele města prvního římského krále Romula. Tvrzení antických dějepisců má v současnosti více odpůrců než zastánců a hlavně z řad historiků čelí silné kritice. To zapříčinilo, že analistické líčení zrodu Říma podstatně ztrácí na hodnověrnosti a legenda o Romulovi spíše než aby objasňovala historickou skutečnost, ji zastírá.

---

¹⁹ BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 19.

²⁰ K tomu blíže Livius I, 4-8, dále Dionysios 2, 1 a násl.

IV. Vyvrácení legendy o vzniku Říma

*"Dopřává se dávnověku výsada, že smí mísit lidské s božským, a činit tak počátky měst vznešenějšími."*²¹

Livius, Dějiny od založení Města

Římané byli známí tím, že si zakládali na svých tradicích. Ještě více však lpěli na vlastním původu, který odvozovali od mýtického trójského reka Aenea a samozřejmě také od Romula. Oba tito bájní praotci římského národa byly podle legend božskými syny. Aeneas, jehož matkou byla bohyně Venuše, měl údajně přicestovat na italskou půdu po dobytí Tróje. Usadil se na území Latia a zanechal po sobě řadu významných potomků. Romulus, v jehož žilách kolovala Aeneova krev, měl prý taktéž božský původ. Ovšem na rozdíl od Aenea jej zdědil po otci, jímž byl samotný bůh války Mars. U těchto nejstarších pověstí se jistě dají uplatnit Liviova slova citovaná v úvodu této kapitoly, jež se zdají v souvislosti s bájnými polobohy Aeneem a Romulem doslova šitá na míru.

Často vyprávěný příběh o dvojčatech odkojených vlčicí, jež zná téměř každé malé dítě, je nepochybně poutavý, nicméně v rámci tohoto bádání by bylo zbytečné ho zde celý líčit. Přesuňme se tedy do okamžiku, který je pro naši situaci relevantní, a to když Romulus spolu s dvojčetem Remem založili Řím. Řešení otázky, po kom z nich bude město pojmenováno, pro ně bylo natolik ožehavým tématem, že mezi oběma bratry vzplanul spor, který vyvrcholil až Removou smrtí. Pověst o Romulovi nabyla své konečné podoby až za časů republiky, konkrétně ve 4. stol. př. n. l.²² Sám Livius ještě při líčení souboje dvojčat uvádí dva možné scénáře Remova zabití.²³ Romulus bratra usmrtil buď při hádce nastalé po interpretaci věstných znamení a Remus *„...byl ve zmatku udeřen a klesl mrtev,“* anebo poté co *„...na posměch bratrovi Remus přeskočil hradby. Nato prý byl zabit rozhněvaným Romulem.“* Skutečnost, že se legendární vyprávění o vzniku Říma dotvářelo téměř až čtyři století poté, co se událo, nám poněkud zpochybňuje jeho hodnověrnost. Rozhodně tomu nepomáhá ani fakt, že existují dvě verze rozuzlení příběhu, které se sice od sebe v mnohém neliší, ale v očích seriózní historie se tím poněkud degraduje historická hodnota tohoto příběhu.

Snad se touto líbivou bájí o Aenovi a Romulovi antičtí dějepisci snažili pozvednout starobylost římského národa a posílit tak národní hrdost, podobně jako se o to pokoušeli

---

²¹ Livius I, předmluva.

²² BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 37.

²³ Livius I, 7.

v naší historii Václav Hanka s Josefem Lindou při padělání Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Ironií osudu je, že pověst o Aeneovi, jehož římský národ pokládal za svého praotce a samotný Romulus se hrdě hlásil k jeho rodu, byla známa i v Etrurii. Je tedy více než pravděpodobné, že ji Římané převzali od Etrusků.²⁴ A právě díky tomuto směšování faktů s fikcí neznáme detailněji dobu vrcholného rozmachu etruské moci a reálné okamžiky založení Říma.

Leč důvodné pochybnosti kolující kolem osoby Romula nám evokují i nejistotu ohledně datace založení města. Běžně se můžeme setkat s domněnkou, kterou navíc ještě živí výpovědi antických autorů, že ono tradiční symbolické vyorání brázdy bylo provedeno Romulem roku 753 př. n. l. Toto datum bylo stanoveno Marcem Terentiem Varronem v rámci chronologie římských dějin.²⁵ Na mysl se však dere otázka, zda nejde o falzum. Moderní historie se vcelku jednomyslně kloní k názoru, že ano, a drtivá většina historiků, právní romanisty nevyjímaje, toto datum označuje jako smyšlené. Pro demonstraci si uveďme myšlenky anglického historika a numismatika Michaela Granta, podle kterého je toto datum „...příliš pozdní na první pravidelné osídlení a příliš časně na dobu pravé urbanizace,”²⁶ S tímto míněním nelze než souhlasit. Přesto se nám vedle roku 753 objevují i další data možného založení Říma. Kupříkladu rok 814, což by byl shodný rok vzniku jako u fénické kolonie Kartága, Marcus Porcius Cato starší a řecký historik Polybiós uvádějí shodně datum 751, jeden z prvních římských historiků zas uvádí rok Quintus Fabius Pictor 748, dále též řecky píšící letopisec Lucius Cincius Alimentus uvádí roky 729 či 728.²⁷ Všechna tato data ovšem sdílejí stejnou historickou pochybnost. Znovu se tedy jedná o nepravdu, usilující o umělé vykreslení starodávnosti římské civilizace.

Ačkoliv tedy nevíme kdy a nejsme si tak úplně jisti kým, není sporu o tom, že nově založené město bylo pojmenováno Roma. V historické literatuře již zcela běžně nacházíme konstatování, že jméno Roma je etruského původu.²⁸ Livius nás zpravuje o tom, že: „...založené město bylo nazýváno jménem zakladatele,”²⁹ Nepochybně tím míní Romula, jenže Romulus, jakožto potomek dávného Aenea, rozhodně nebyl etruského původu. Z toho opět pramení rozkol, ve kterém na jedné straně stojí starověké písemnictví, reprezentující římskou legendu jako fakt, a na straně druhé moderní historické zkoumání, jež si klade za cíl oprostit se od nekritického přijímání informací z děl antických autorů.

²⁴ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 67.

²⁵ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. str. 11 a násl.

²⁶ GRANT, Michael. Dějiny antického Říma. str. 23.

²⁷ BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. str. 14.

²⁸ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 61.

²⁹ Livius I, 7.

Touto cestou se vydal i významný německý právní romanista Theodor Mommsen. Ten se ke všem legendárním událostem, jež popisují vznik Říma, vyjadřuje značně kriticky a zcela zpochybňuje pověst o Romulovi. To nám nejlépe ukáží tato jeho slova:

„O vlastním založení města tím způsobem, jak o něm hovoří pověsti, nemůže být v žádném případě ani řeči... Povídačky o založení Říma ... Romulem a Remem nejsou ničím jiným než naivním pokusem nejstarší rádobyhistorie... Od takových pohádek, které by rády byly historií, se musí historie za všech okolností oprostít.“³⁰

Třebaže šlo o myšlenky velice erudovaného učenice, jenž se v odvětví římské historie těšil značné úctě, přeci jen se Mommsen těmito odvážnými úvahami vydal na tenký led. V době, kdy takto výrazně odsoudil pravdivost nejstarší a nejváženější římské tradice, neměl prakticky žádné přímé důkazy, kterými by podpořil tuto svoji tezi. Mommsenovo mínění zaštitěné pouze silou jeho autority ovšem dalo podnět k dalšímu intenzivnímu vědeckému bádání. Mommsenova troufalost posloužila jako správný hnací motor pro práce mnohých výzkumníků zabývajících se podrobněji počátky Říma. Mezi těmito badateli se objevovali taktéž archeologové. Ti začali se svými vykopávkami teprve až na počátku dvacátého století. A právě archeologům bylo souzeno nalézt uspokojivé řešení záhady vzniku města.

Vykopávkami, které řídil profesor A. M. Colini, bylo nesporně prokázáno, že ani v 8. století, ani v následujícím 7. století př. n. l. Řím jako město neexistoval. V místech, kde bylo souzeno Římu vzniknout, se rozkládala neobydlená pustina pokrytá bažinou a teprve až kolem poslední čtvrtiny 7. století př. n. l. se poprvé můžeme setkat s pozůstatky po obydlích.³¹ Přesné datum, kdy se toto osídlení přeměnilo ve starověké město Řím, neznáme, ale je více než pravděpodobné, že dříve než kolem roku 600 př. n. l. to nebylo, což je bezmála půldruhého století od legendární Romulovy doby. O přesnou dataci se snažil švédský archeolog, zabývající se římskými počátky, Einar Gjerstad. Výzkum jej dovedl k následujícímu zjištění: *„...v roce 575 př. n. l. došlo k epochální události. Po dlouhou dobu navzájem oddělené osady byly spojeny v jednu obec – město!“³²* Ačkoliv toto tvrzení není přijímáno bez výhrad, nespornou zůstává skutečnost, že archeologické objevy naprosto vymýtily legendární založení Říma Romulem.

Současným historikům tudíž nezbývá nic jiného než konstatovat to samé, co již roku 1856 správně prorokoval Theodor Mommsen. Počátky Říma tak, jak nám je líčí legendy a antická literatura, můžeme označit za snůšku pověr a výmyslů.

³⁰ převzato z KELLER, Werner. Etruskové. str. 106.

³¹ KELLER, Werner. Etruskové. str. 113.

³² KELLER, Werner. Etruskové. str. 118, k tomu i BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 67.

V. Řím za doby královské

„Není pochyb o tom, že doba královská nevybudovala pouze základy Říma jako státu, nýbrž že založila také vnější moc Říma. Zásahu na tom má především královský rod Tarquiniovců; obrysy toho se však ztrácejí jako v nádherných červáncích,“³³

Theodor Mommsen, Římské dějiny

Běžně se traduje, že období, kdy Římu vládli králové, započalo roku 753 př. n. l., v němž Romulus založil Řím a skončilo vyhnáním posledního krále Tarquinia Superba roku 510 př. n. l. Římu mezi těmito lety vládlo celkem sedm legendárních králů. Prvním králem byl otec římského národa Romulus. Po něm vládl „druhý zakladatel Říma“, král sabinského původu Numa Pompilius, který dle tradice vybavil Řím zákony a formuloval jeho náboženství.³⁴ Numovým nástupcem a v pořadí třetím králem Říma se stal Tullus Hostilius. Za panování čtvrtého krále Anca Martia dle pověstí začali do města přicházet Etruskové. Zbývající tři králové, Tarquinius Priscus, Servius Tullius a Tarquinius Superbus, jsou pak již všichni etruského původu.

Vidíme tedy, že Etruskové nebyli antickým dějepisectvím zcela zatajeni. Z toho nám vyplývá, že význam Etrusků ve městě musel zákonitě být alespoň takový, že je zkrátka nešlo naprosto pominout a přejít tak všechny jejich činy bez jediné zmínky. Přestože Etruskové sehráli při budování Říma a v jeho počátcích velkou roli, je pochopitelné, že římskými národními legendami je jejich historická úloha zlehčována. Čím hlouběji pronikáme do minulosti a blížíme se době Romulově, tím více jsou etruské skutky přecházeny, až jsou nakonec opomenuty úplně.

Dá se tedy předpokládat, že na pověst Romula plynne navazují pověsti o jeho třech bezprostředních nástupcích. Takto vymyšlená historie by vytěsnila Etrusky z nejstarší římské minulosti a do popředí zájmu by dala mnohem přitažlivější osobu polobožského Romula. Ten svými velkými činy přímo vybízí své potomstvo k následování a jeho vznešená gloriola otce národa podněcuje Římány k národní hrdosti. Celkový obraz vytvořený římskou mytologií měl za cíl zakrývat fakt, že Řím již od svých počátků byl etruským městem.

Podívejme se tedy podrobněji na období vlády etruských králů.

³³ převzato z KELLER, Werner. Etruskové. str. 106.

³⁴ SKŘEJPEK, Michal. Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě. str. 16.

V.a Tarquinius Priscus

Jak již bylo řečeno, římské dějiny při líčení událostí vlastní dávné historie skoro až macešsky opomíjejí výskyt Etrusků v Římě. První osoba, u které byla prolomena tato informační bariéra, byl jistý Lucomo z Tarquinií.³⁵ Jeho otec, Démaratos z Korintu, dle vyprávění odešel z Řecka a přesídlil do Etrurie. Tam se usadil v Tarquiniích, kde i založil rodinu. Zplodil dva syny, Lucoma a Arrunse. Arruns však zemřel velice časně, a tak se Lucomo stal dědicem veškerého otcova majetku. To z něj sice učinilo velice zámožný muže, avšak v Tarquiniích na něj i tak nahlíželi z vrchu, poněvadž šlo o syna přistěhovalce. Lucomo, nespokojen se svým společenským postavením, se tedy vydal ve šlépějích svého otce, a taktéž opustil svoji domovinu. Pověst nám sděluje, že tak učinil především na radu své manželky Tanaquil, jež byla ženou velice ctižádostivou a průbojnou. Z Tarquinií se tedy oba manželé vydali do Říma. Nyní již dejme slovo Liviovi:

„Přijeli právě k Ianiculu. Lucomo seděl s manželkou ve voze, když tu se orel mírně snese dolů se svěšenými křídly, odnese mu klobouk, poletuje s velkým křikem nad vozem a zase – položí mu jej na hlavu; pak se vznese výše, Tanaquil, žena nebeských věštných úkazů znala jako Etruskové vůbec, přijala prý toto věštné znamení s radostí. Obejme muže a povzbudí jej, aby doufal ve vynikající a vysoké postavení: ten pták prý přiletěl z té a té krajiny nebeské a jako posel toho a toho boha; dal prý věštné znamení na samém vrcholku temene člověka, když nadzvedl ozdobu položenou na lidské hlavě, aby ji božským řízením tamtéž vrátil. S těmito nadějemi a myšlenkami okročili do města. Opatřili si tam obydlí a udali jméno Lucius Tarquinius Priscus, to je Starý.“³⁶

Tarquinius Priscus byl v časové posloupnosti doby královské v pořadí pátý král a římská tradice ho označován jakožto nástupce Anca Martia. Šlo o prvního krále etruského původu a taktéž nejstaršího představitele královské dynastie Tarquiniů. K vládě tohoto krále se nám vyjadřuje Dionýsios z Halikarnassu následovně: *„Přibližně ve druhém roce 41. olympiády převzal Lucius Tarquinius vládu.“³⁷* Z toho vyplývá, že panování prvního etruského krále v Římě se datuje do posledního desetiletí 7. století př. n. l. a prvních let 6. století. Chceme-li věřit číslům, tak období jeho královlády spadá do let 616 – 579 př. n. l.³⁸

Antické prameny nás informují nejen o vojenských zdarech Tarquinia Prisca, ale setkáme se i s výkladem, kterak si tento král počínal v časech, kdy panoval klid zbraní: *„Potom začal Tarquinius díla míru s horlivostí ještě větší, než s jakou vedl války, aby lid nebyl o nic*

³⁵ BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 38.

³⁶ Livius I, 34.

³⁷ převzato z KELLER, Werner. Etruskové. str. 116.

³⁸ GRANT, Michael. Dějiny antického Říma. str. 35.

nečinnější doma, než byl ve vojenské službě.“³⁹ Není se tedy čemu divit, když se Tarquiniovi přisuzuje intenzivní činnost v oblasti veřejných prací. Ona slavná římská stoka *Cloaca Maxima*⁴⁰ vděčí za svůj vznik právě prvnímu etruskému králi. S její pomocí se Tarquiniovi povedlo svést úspěšnou bitvu s bažinami a mokřady, jež sužovaly podstatnou část území Říma, a tímto nesmrtelným skutkem získal pro budoucí generace prostor, na kterém zanedlouho vznikne fórum. Díky Tarquiniovi Priskovi se tato oblast vymanila z područí přírody a právě za éry tohoto krále započalo toto místo svoji dlouhou cestu, na jejímž počátku bylo střediskem města – římským náměstím s názvem *forum Romanum*, později centrem Itálie a na konci ústředním bodem celého Římského impéria.

Dále bylo v plánech pátého římského krále obehnat město zdí.⁴¹ To, zda se mu to zcela podařilo, se dnes již neví, ovšem je pravděpodobné, že Tarquinius s budováním opevnění započal a jeho následovník, šestý římský král taktéž etruského původu – Servius Tullius, v tomto díle pokračoval. Tarquinius byl taktéž pokládán za zakladatele velkého cirku (*circus maximus*), kde poté nechal konat koňské dostihy a zápasy, jak tomu bylo zvykem v etruských městech. Lucius Tarquinius Priscus se taktéž věnoval úpravám Kapitolu, jež měly předcházet výstavbě chrámu zasvěceného Jovovi Kapitolskému. Ten byl však dokončen až panování dalšího z dynastie Tarquiniů, Tarquinia Superba.

U některých historiků⁴² se můžeme setkat s poněkud svérázným názorem, a to, že Tarquinius Priscus, ač jej prameny označují za pátého římského krále, je ve skutečnosti prvním římským králem. Tito dějepisci považují kult Romula za zcela smyšlený a naprosto jej odmítají, stejně tak jako posloupnost sedmi králů. Livius uvádí, jak už to tradičně u římských králů bývá, i legendu o příchodu Tarquinia Prisca do Říma, a činí tak možná proto, aby kontinuálně pokračovala spojitost mezi ním a jeho údajnými královskými předchůdci. Vzhledem k archeologickým objevům zmíněným v předchozí kapitole se však skutečně jeví tato ustálená chronologie doby královské značně problematickou.

Budeme tedy vycházet z archeologického zkoumání, které nám říká, že do počátku 7. století se neseťkáváme s osídlením centrálního území budoucího římského království. Za panování Tarquinia Prisca, již máme díky antickým zdrojům potvrzeny práce na odvodňovacím kanále. Popis, jak postupovala stavba oné velké stoky, nalezneme u Plinia.⁴³ Zřejmě tedy docházelo k postupnému vysušení prostorů budoucího fóra, čímž se následně vytvořil prostor pro město. Tarquiniova snaha o obehnání města hradbami se dá též vyložit

---

³⁹ Livius I, 38.

⁴⁰ viz příloha

⁴¹ Livius I, 38.

⁴² KELLER, Werner. Etruskové. str. 115.

⁴³ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 60.

jako vytyčení obvodu budoucího města. Ono symbolické vyorání brázdy, které má významnou náboženskou funkci při zakládání nového města, vyžadovalo již etruské obyčejové právo. Tudíž místo domněnky, že Romulus vyoráním posvátné brázdy založil Řím a přejímal tím etruský zvyk, je logičtější úvaha, že takto postupoval etruský král Tarquinius Priscus a řídil se přitom obyčejem vlastního národa. Tato obřadní pravidla Římané od Etrusků převzali a do budoucna je přijali zcela za své. U Tarquinia Prisca tím pádem vůbec poprvé dochází ke shodě historických událostí líčených tradicí s archeologickými nálezy. Tato skutečnost znamená, že by tento první z rodu Tarquiniů skutečně mohl být zakladatelem města Říma a stejně tak i jeho prvním vládcem.

V.b Servius Tullius

Pro každou starověkou pospolitost bylo charakteristické, že se jejich společnost diferencovala příslušností k rodům či kmenům. Z hlediska jakési historické podmíněnosti musela každá prvobytně pospolná společnost, chtěla-li se dále vyvíjet, udělat takový krok, kterým by přešla od starých pořádků k novému společenskému uspořádání. V dějinách každé významné starověké civilizace proto nalezneme jednotlivce, který ve snaze vést společnost cestou pokroku, učinil taková opatření, jimiž se zprerthaly archaické patriarchální svazky mezi jednotlivými rody. Pokud jde o Řím, tak tímto reformátorem byl druhý král etruského původu a v legendární chronologii šestý vladař doby královské Servius Tullius.

Vládu tohoto krále, jenž v čele Říma vystřídal Tarquinius Prisca, lze časově zařadit do období vrcholícího 6. století př. n. l. Serviovi Tulliovi především přičítáme provedení mnoha významných reforem, o nichž bude detailněji pojednáno v následující kapitole této práce, jež se věnuje právu. Dále spočíval význam druhého etruského krále v nezanedbatelné stavitelské činnosti. Servius Tullius se výrazně podepsal na změně tváře města, a to především tím, že k městu připojil další dva pahorky Quirinál a Viminál, jak nám dokládá Livius.⁴⁴ Za podstatný přínos jeho vlády můžeme bezesporu označit vybudování městských hradeb a také dvou velkých svatyní, z nichž významný byl zejména Dianin chrám na Aventinu.⁴⁵

Podobně jak tomu bylo u ostatních římských králů, i život Servia Tullia byl opředěný poněkud těžko uvěřitelnými bájemi, kterými se nejspíše římská tradice snažila zastřít pravdu o původu onoho etruského krále-reformátora. Posuďte sami: „*Za vlády nejstaršího Tarquinia vyvstal jednou z popela v jeho ohništi mužský úd a služka královny Tanaquil, Ocesia, která tu seděla,*

---

⁴⁴ Livius I, 44.

⁴⁵ BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 19.

*byla jím oplodněna.*⁴⁶ Pozorný čtenář jistě snadno dovodí, kdo že bude oním dítětem, které vzejde z této plamenné příhody.

Z tohoto příběhu můžeme vcelku lehce identifikovat matku dítěte, leč otázkou zůstává, kdo byl jeho otcem. Odpověď na tuto otázku nám Servia Tullia zařadí mezi vybranou skupinu Římanů, jež mají božský původ. Otcem budoucího krále byl totiž domácí bůžek Lar. Vznešený původ Tulliův ovšem částečně kalí skutečnost, že jeho matka, královská služebná Ogresie, byla otrokyní. Budoucí šestý římský král tedy dle této legendy zdědil po otci božství a po matce status otroka. To ale nic nemění na faktu, že byl jako dítě vychováván v Tarquiniově domě, kde k němu král s královnou přistupovali jako k vlastnímu synovi a později mu Tarquinius Priscus dokonce zasnoubil svoji vlastní dceru. Věrohodnost této verze se nepozdávala ani samotnému Liviovi: „*Ať už z jakékoliv příčiny mu byla vzdána tak velká pocta, nelze věřit, že to byl syn otrokyně a že on sám jako chlapec byl otrokem.*“⁴⁷

Je více než zřejmé, že nám tato pověst nedokáže nikterak spolehlivě objasnit skutečný původ legendárního šestého římského panovníka doby královské. Není však jediná, která se týká osoby krále Servia Tullia, jehož osoba je doslova opředena bájemi a mýty. Další legenda ztotožňuje Servia Tullia s postavou legendárního etruského dobrodruha Mastarny.⁴⁸ Zatímco první pověst líčila vztah Tarquiniův a Tulliův téměř jako otcovský, přičemž Servius Tullius se dokonce stal Tarquiniovým zetěm, v legendě o Mastarnovi je jejich vztah podstatně jiný. Tato pověst nám totiž zachycuje Servia Tullia a Tarquinia Prisca jako vzájemné nepřátele. Posuďme sami:

Na konci vlády Tarquinia Prisca vypukl konflikt mezi Římany a dvěma mladými šlechtici z etruského města Vulci – bratry Aulem a Caeliem Vibennou. Během válečného tažení padl Caelius Vibennas do římského zajetí, byl však osvobozen právě Mastarnou. Etrusk Mastarna poté svrhl Tarquinia Prisca a sám se stal římským králem.

Dle této legendy se tedy nestal králem otrok, jemuž v žilách kolovala božská krev, nýbrž etruský vojevůdce a dobyvatel Říma Mastarna. Tuto verzi podpořil samotný císař Claudius, jehož znalosti etruské historie byly vskutku rozsáhlé. Ještě předtím než se stal císařem, věnoval se studiu etruské historie. Možná jej k tomu inspirovala skutečnost, že toto téma bylo římskými autory soustavně a záměrně opomíjeno, ač tak úzce souvisí s římskými národními dějinami, možná pouze láska k historii. Znalosti nabyté studiem etruské kultury jej vedly k sepsání velkého díla, *Tyrhéniky*, neboli Dějin Tyrhénů.⁴⁹ Je to obrovská ztráta pro

---

⁴⁶ převzato z KELLER, Werner. Etruskové. str. 127.

⁴⁷ Livius I, 39.

⁴⁸ KELLER, Werner. Etruskové. str. 129 a násl.

⁴⁹ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 9.

historii, že se nám tento spis, který prý tvořilo dvacet svazků, nedochoval. Co se nám ovšem naštěstí dochovalo je zlomek řeči, kterou pronesl císař Claudius roku 48 n. l. před shromážděným římským senátem:

„Po Tarquiniovi Priscovi... byl Servius Tullius, syn zajatkyně Oresie, alespoň podle našich pramenů. Jestliže sledujeme Etruské prameny, byl kdysi nejověřejším druhem Caelia Vibenny a stál mu po boku při všech jeho osudech. Jakmile byl rozmary Štěstény vypuzen a se všemi zbytky vojska Caeliova z Etrurie odešel, obsadil pahorek Caelius, který pojmenoval po svém vůdci, totiž po Caeliovi. Potom, co si změnil jméno – protože etrusky se jmenoval Mastarna – byl nazván tak, jak jsem uvedl, a vládl k velkému prospěchu státu.“⁵⁰

Jenže, jak jsme se mohli v minulosti již několikrát přesvědčit, názory autorit nemusí vždy být spolehlivé.

V pořadí již třetí teorii, která se zabývá osobou legendárního šestého krále doby královské, rozpracoval ve svém díle Dějiny antického Říma historik Michael Grant.⁵¹ Ten se při zkoumání původu Servia Tullia pragmaticky zaměřil na jméno tohoto krále. A jelikož je jméno latinského původu, usuzuje z toho, že taktéž Servius Tullius byl Latinem, tj. příslušníkem původního obyvatelstva, jež sídlilo na území římských pahorků ještě před příchodem Etrusků.

Dá se ale důvodně předpokládat, že pokud by byl Tulliusův původ z řad „prostého lidu“, tak by tuto skutečnost římské legendy patřičně zdůraznily. Tudíž by zřejmě ani neexistovaly další dvě protichůdné pověsti. Patrně má mnohem blíže k pravdivosti etruská legenda o Mastarnovi, přičemž římská verze usilovala o popření historického faktu, že by takto významný římský státník a vykonavatel důležitých reforem byl Etrusk.

V.c Tarquinius Superbus

Z antických pramenů⁵² se dozvídáme, že mezi posledními dvěma římskými králi panoval značně napjatý vztah, což nakonec vyvrcholilo tím, že Servius Tullius byl zavražděn synem Tarquinia Prisca, Luciem Tarquiniem Superbem. Ať se v tomto případě jednalo o pomstu potomka Tarquiniovského rodu za svržení a patrně též i vraždu otce, anebo o cílené uchopení vlády, se dnes již spolehlivě nedozvíme. Dost možná tak učinil Tarquinius Superbus na popud obou těchto možností. Historie nám vydává svědectví o tom, že Tarquinius Superbus kolem sebe shromáždil družinu ozbrojenců, která Servia Tullia ubila na

---

⁵⁰ převzato z KELLER, Werner. Etruskové. str. 128 a násl., k tomu též BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. str. 64.

⁵¹ GRANT, Michael. Dějiny antického Říma. str. 37.

⁵² Livius I, 48.

Kyperské ulici.⁵³ Kdyby byl tenkrát Tarquinius Superbus věděl o existenci přísloví: „S čím kdo zachází, tím také schází.“, jednal by možná jinak...

Poslednímu římskému králi, který panoval zhruba na sklonku 6. století, zdroje přisuzují povahu krutovládce. Zdá se, že na rozdíl od svého předchůdce se Tarquinius zabýval pouze velkými stavebními pracemi. Poslední římský král vybízeli k tomu, aby se do stavebního úsilí zapojilo i samotné římské obyvatelstvo. A zřejmě tak učinil dosti nevybíravým způsobem, jelikož si získal přídomek Superbus, neboli Zpupný. V první řadě tento král proslul budováním ohromného městského chrámu na Kapitolu zasvěceného Jovovi, Junoně a Minervě. Dokončil tedy stavitelské práce, které započal již jeho otec.⁵⁴

Král budovatel, však mezi římským lidem nebyl příliš populární, a to ať už údajnou zpupností jeho královské vlády, či tím, že v rámci realizace svých budovatelských záměrů nutil Římany k aktivní účasti na stavbách. Jeho popularitě rozhodně nepomáhal ani fakt, že si v cestě na královský trůn dopomohl vraždou svého předchůdce. Navíc prý Tarquinius vládl Římu, takovým způsobem, který se měl podobat otevřené tyranii.⁵⁵ To mělo za následek, že se vůči tomuto příslušníkovi Tarquiniovské dynastie začala formovat opozice, a to jak z řad patricijů, tak i plebejů. V ambitech⁵⁶ začali spiklenci spřádat plány na Tarquiniovo odstranění. Zatímco odpůrci proti nenáviděnému vladaři potají kuli pikle, došlo k události, která výrazně podlomila Tarquiniovu vládu. Jeden ze synů krále totiž znásilnil již vdanou Římanku jménem Lucretia. Livius a Dionýsios si samozřejmě nenechávají ujít příležitost a líčí nám tento příběh velice barvitým popisem.⁵⁷ Lucretia po tomto ohavném činu spáchala sebevraždu a sled těchto událostí dal Římanům záminku pro vzpouru Římanů proti nenáviděnému králi.

Odborná literatura nám líčí: „Vznikla prý proti němu nenávisť u všeho římského obyvatelstva, a jeho vyhnání proto bylo provázeno spontánním nadšením.“⁵⁸ a Livius doplňuje: „Římané, kteří se proti němu vzbouřili, mu kladli za vinu, že římský lid je ponořen do příkopů a stok, které musí vykopávat, a že římsští muži, vítězové nad všemi okolními národy, se změnili z válečníků v kameníky a řemeslníky.“⁵⁹ Zlehčíme-li tato slova, můžeme s trochou nadsázky předpokládat, že povstání vedli zřejmě mladí římsští muži z řad vojska. Bojechtivý Římané se nedokázali smířit s tím, že by měli vykonávat otrocké práce, obzvláště při oné lákavé představě, že se za

⁵³ KELLER, Werner. Etruskové. str. 138.

⁵⁴ BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 39.

⁵⁵ Livius I, 49 – 59.

⁵⁶ Ambitus byl prázdný prostor mezi stavbami ve městech, jehož šíře byla stanovena již podle Zákoníku XII desek na pět stop.

⁵⁷ převzato z KELLER, Werner. Etruskové. str. 179 a násl.

⁵⁸ BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhady Etruskové. str. 67.

⁵⁹ Livius I, 59.

římskými hranicemi nacházelo množství národů, které čekali na podmanění. Příhoda s Lukrécieí znamenala pověstnou poslední kapku. Došlo tedy k státnímu převratu, který tak ukončil jednu z historických epizod římských dějin – dobu královskou.

VI. Etruské dědictví v římském právu

„Servius Tullius... vytvořil jedno z nejmoudřejších zřízení, přinášející Římanům velké výhody... jemu, Etruskovi, vděčili za základ svobody a moci“⁶⁰

Dionýsios z Halikarnassu, Římské starožitnosti

Etruskové působili na počátky římského práva stejně intenzivně jako na vznik samotného Říma a podstatně tak ovlivnili jeho vývoj do budoucna. Tento úsudek by se zprvu snad mohl zdát poněkud přehnaným, nicméně na jeho podporu se nabízí hned několik logických argumentů. Jakkoliv se pozdější republikánská doba snažila distancovat od poměrů doby královské, z hlediska práva v tom nebyla, ba ani nemohla být úspěšná. Zdůrazněme především skutečnost, že všechny zásadní principy, na kterých fungovala nepsaná republikánská ústava, svým původem sahají do doby královské. Některé z nich vděčí za svůj zrod přímo osobám římských králů. Ve výčtu zmíněných informací by nás tedy neměla překvapit skutečnost, že mnoho institucí, které vznikly v době královské, přežilo až do císařství.

Doba královská je z hlediska právních pramenů bohužel ještě temnější než u pramenů neprávních. Zdroje, ve kterých můžeme nalézt právo doby královské, jsou dnes prakticky již nedohledatelné. Tomuto archaickému období z právního hlediska vládl především obyčej (*consecutudo*), jenž byl citelně ovlivněný náboženskými představami starých Římanů. Právo se navzájem prolínalo s náboženstvím a dá se předpokládat, že většina právních norem měla charakter sakrálních příkazů či zákazů. Jednalo se tedy o pestrou směsici soukromoprávních pravidel lidského soužití, veřejnoprávních správních předpisů a náboženských zvyklostí.

Interpretátory při nejasnosti výkladu ústně tradovaného právního obyčeje byli kněží, obzvláště pak král z pozice náboženského vůdce. Jak již víme z předchozích kapitol tohoto pojednání, v době královské se pohybovali v nejvyšších mocenských strukturách města Etruskové. Z jejich řad pocházeli římscí králové, a proto nás zajisté nemůže překvapit, že to byl právě tento národ, který položil základy organizace římské správy a vybavil tak Řím důležitými řídicími institucemi.

Předpokládá se, že Etruskové v Římě zavedli podobný organizační řád, jaký panoval v jiných etruských městech, pouze jej přizpůsobili specifickým římským, nebo spíše

---

⁶⁰ KELLER, Werner. Etruskové. str. 135 a násl.

latinským, podmínkám. Tudíž pokud si jako předlohu vezmeme uspořádání v jednotlivých etruských městech, lze komparativní metodou dovodit, jak mohl vypadat správní aparát města Řím za vlády etruských panovníků.

Pro nedostatek přímých podkladů, které by nám pomohli objasnit společensko-politickou strukturu etruských středisek, jsme odkázáni na svědectví antických autorů.⁶¹ Ti nás zpravují o tom, že v čele města stál král, jenž byl v archaickém období označován výrazem *lucumo*. Ten byl obdařen mnoha funkcemi zvláště nejvyšší soudní pravomocí, velením vojska a figuroval i jako nejvyšší představitel ve věcech kultu. Jeho poradním sborem pak byl římský senát.

Funkce krále byla přenesena do Říma ve stejné podobě, jak ji užívali Etruskové. Královské pravomoci byly značně široké, například řídil výstavbu města, měl na starosti správu majetku daného města, či vypovídal válku a uzavíral mír. Královský úřad byl zřejmě doživotní. Neznámou však byla skutečnost, jak probíhalo obsazování této magistratury. Víme, že královská hodnost nebyla dědičnou, a není doloženo ani to, že by král mohl svého následníka jmenovat.⁶² Nejspíše docházelo k volbě krále na lidovém shromáždění. Možnou, avšak protiprávní, alternativou dosažení tohoto úřadu byla i uzurpace moci, jíž se rozhodl využít minimálně Tarquinius Superbus a předpokládá se, že také Servius Tullius. Římské republikánské právo si jako pozůstatek královské funkce ponechalo pro vrcholné magistratury tzv. *imperium* – tj. nejvyšší rozkazovací a nařizovací moc.

VI.a Leges regiae

Jednou z funkcí krále byla pravomoc vykládat obyčejové právo. Tato kompetence v sobě zahrnovala kromě samotné interpretace i dotváření stávajícího práva a v případě potřeby i vytvoření nového pravidla. Na základě toho se dle římské tradice můžeme setkat s cílenou právotvornou římských králů, kterou označujeme jako tzv. královské zákony – *leges regiae*. Bohužel se nám žádné z těchto zákonů nedochovaly v autentickém znění, proto zůstává jak obsah dochovaných zákonů, tak i autorství připisované konkrétním králům poněkud sporným. O těchto zákonech hovoří pouze zázky pozdějších antických historiků, proto tedy není divu, že je důvěryhodnost těchto norem zpochybňována, obzvláště nalezneme-li zprávy o královských zákonech v sousedství legend o dětech odkojených vlčicí, ohnivém údu oplodňujícím otrokyni a podobných málo uvěřitelných událostech. Královské

---

⁶¹ PEČÍRKA, Jan a Julie NOVÁKOVÁ. Antika v dokumentech II, Řím. Dionýsos Halikarnatský, Římské starožitnosti, str. 25 a následující.

⁶² BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 26.

zákony jsou právními romanisty považovány za nejstarší římské právní normy.

Nauka nezaujala jednotné stanovisko k otázce, zda král tato závazná pravidla buď přímo vyhlášoval, anebo zda byly zákony dávány lidu k formálnímu schválení při konání kuriátních komicíí. Koncem královské doby, za vlády Tarquinia Superba, měl údajně shrnout tyto normy jakýsi Papirius do sbírky nazvané *Ius civile Papirianum*. Patrně se však jednalo o podvrh republikánské jurisprudence. Současná nejúplnější rekonstrukce královských zákonů byla sestavena Salvatorem Riccobonem a nalezneme ji v díle *Fontes iuris romani antejustiniani*.⁶³

VI.b Královské zákony Tarquinia Prisca

Cic. De rep. II 20, 35: *Tarquinius, ... ze své moci vydal zákon, nejprve zdvojnásobil dřívější počet senátorů. Původní senátory, kterých se ptal na jejich mínění dříve, nazval „ze starších rodů“, ty, které sám přibral „z mladších“*.⁶⁴

Z tohoto fragmentu je patrná existence senátu již v královské době. Senát byl dle legendy založen již Romulem, jenž: *„...rozhodl se jmenovat poradce, se kterými by spravoval státní záležitosti. Vybral na to z patricijů sto mužů.“*⁶⁵ Původní počet senátorů byl dle tradice tedy plných sto mužů z řad patricijů. Koncem doby královské se tento počet zvýšil na tři sta, kde se po dlouhou dobu ustálil. I díky tomu se tradovalo, že římský senát byl složen ze zástupců jednotlivých rodů, kterých bylo taktéž prý tři sta.

Král měl právo sestavovat senát (*senatum legere*). Toto ustanovení tedy reflektuje zvýšení počtu senátorů snad ze sta na dvě stě. Jelikož senát fungoval jakožto poradní sbor krále, dá se tedy soudit, že zvyšování počtu senátorů osobami vybíraných jím samotným mělo zajistit snazší prosazování vlastních zájmů. Takováto manipulace s počtem senátorů nebyla v antickém Římě ničím neobvyklým a je možné se s ní setkat i v pozdějších dobách.

Dionýsios 3, 61-62: *Přítomni byli vyslanci (Etrusků) nesoucí odznaky moci, kterými zdobili své krále: zlatou korunu, slonovinové křeslo, žezlo ozdobené nahoře orlicí, nachovou tuniku a tógu zdobené zlatem. Tarquinius však těch odznaků neužíval hned, jak říkají mnozí římsští spisovatelé, ale přenechal rozhodnutí o tom, zda mají být užívány, senátu a lidu. Přijal je teprve tehdy, když všichni souhlasili.*⁶⁶

Tento zdroj nás informuje o některých attributech původem z Etrurie, které byly

---

⁶³ Převzato z SKŘEJPEK, Michal. *Constitutio – mos – lex – codex*. (Flexibilní „ústava“ starověkého Říma). In Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc. k 70. narozeninám. str.. 34.

⁶⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*, str.. 23.

⁶⁵ Tamtéž, str. 15.

⁶⁶ Tamtéž, opět str. 23.

přežaty do Říma. Jednalo se o tyto insignie: věnec ze zlatých dubových listů, slonovinové žezlo, slonovinová *sella curulis*, zlatá *bulla* (schránka na amulety), zvyk užívat liktorů nesoucí svazky prutů (*fascēs*) s vetknutou dvoubřitou sekerou a další odznaky moci, např. *toga palmata*, výšivkou zdobená *tunica picta*, či nachem lemovaná *toga praetexta*.⁶⁷ Tato skutečnost svědčí o tom, že Řím byl ve svých počátcích etruským městem.

Římané do budoucna tyto znaky přijali za své a i po skončení doby královské se s nimi můžeme setkávat jako symbol moci nejvyšších magistrátů. Z etruského prostředí dále přišli do Říma například též lidové hry či triumfální pochod.

Z dob krále Tarquinia Prisca se nám mimo tyto zákony zachovalo ještě jedno nařízení náboženského charakteru. Bylo jím zpřísnění trestu pro Vestinu kněžku, která se provinila ztrátou panenství. Dřívějším trestem bylo umrskání k smrti, tento král však pro Vestálku, která porušila svůj slib čistoty, zavedl trest pohřbení zaživa (*obruere*). Tento způsob byl zvolen i kvůli tomu, že Vesta nejen bohyní čistoty, ale i země.⁶⁸

VI.c Královské zákony Servia Tullia

Dionýsios 4,13: *Na kuriátním shromáždění vyhlásil asi padesát zákonů o smlouvách a deliktech*.⁶⁹

Tato citace z Dionýsia nám dosvědčuje, že i za doby královské se můžeme setkat s úpravou soukromého práva. Znění zde zmíněných zákonů se nám bohužel nezachovalo. S právotvorbou věnující se smlouvám a deliktům se však ve větším měřítku setkáváme až za časů republiky. Tehdy došlo k významnému rozkvětu v oblasti závazkového práva, vyplývajícího především ze zvyšující se obchodní činnosti Římanů, na kterou muselo právo pružně reagovat.

Liv. I 42, 5: *Ustanovil totiž cenzus, to je soupis majetku, zařízení velmi prospěšné pro říši v budoucnosti tak velikou, podle něhož povinnosti ve válce i úkoly v míru by byly plněny ne podle hlav jako dříve, ale podle poměrů majetkových. Pak na základě cenzu zřídil třídy a setniny a celý řád vhodný pro mír i pro válku*.⁷⁰

Dionýsios 4, 15: *Ty, kteří se nepodrobili cenzu, nařídil trestat tak, že jim byl zabaven majetek, byli zbičováni a prodáni*.⁷¹

⁶⁷ BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta, str. 26.

⁶⁸ SKŘEJPEK, Michal. Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě. str. 206.

⁶⁹ SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva. str. 25.

⁷⁰ Livius I, 42.

⁷¹ SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva. str. 25.

Dionýsios 4, 22: *Tullius povolil, aby propuštění otroci získali občanství. Nařídil totiž, aby se cenzu podrobili společně se všemi ostatními svobodnými také propuštěnci, a rozdělil je do čtyř městských tribuí... a připustil je, stejně jako ostatní plebeje, k veřejným záležitostem.*⁷²

Tyto fragmenty pojednávají o reformách Servia Tullia. Jemu římské dějiny připisují významnou restrukturalizaci společenského uspořádání. Ta měla za následek faktickou likvidaci rodového zřízení, což se promítlo i v právu, jelikož došlo k vytvoření dvou nových typů lidového shromáždění (*comitia centuriata a tributa*). *Comitia curiata*, nejstarší lidový sněm, tím zcela ztratila dosavadní vliv. Pro vznik nových typů comitií bylo stěžejní provedení majetkového *censu* (soupis všech občanů a jejich majetku), a zároveň vytvoření nových územních obvodů (*tribuí*). Tento král stanovil podrobná pravidla pro census i pro příslušnost k tribuí. Aby se nikdo nevyhýbal censu a ten byl proveden co nejrychleji, určil Servius Tullius výše uvedenou přísnou sankci.

Servius Tullius svými významnými reformami přebudoval starou patriarchální organizační strukturu a vytvořil tak nové státní zřízení založené na územním a majetkovém principu. Tento počín označujeme jako Serviovskou ústavu, jež se stane základem budoucí republikánské ústavy.

Dionýsios 4, 25: *Veřejné soudy oddělil od soukromých a sám převzal (soudní) vyšetřování zločinů týkajících se státu. Pro soukromé záležitosti zřídil soudce v soukromých přích, jimž dal pravidla a zákony, které sám sepsal.*⁷³

Ustanovení se zabývá reformou římského práva procesního. Odkazuje na diferenciaci soukromých a veřejných sporů, přičemž důležitost veřejnoprávních záležitostí je zdůrazněna tím, že jurisdikci si ponechává samotný král. Dále stanovil procesní pravidla pro postup soudů příslušných pro záležitosti soukromého práva.

Festus, *Plorare*: *Pokud syn uhodí otce, a jestliže nařiká, ať je zasvěcen rodinným bohům.*⁷⁴

Zde vidíme, že se Servius Tullius ve svých královských zákonech věnuje i náboženským otázkám. Tento předpis postihuje situaci závažného provinění proti otcovské autoritě. Je zde chráněna osoba *pater familias*, který pak může viníka potrestat zasvěcením božstvům rodiny, tedy Manům.

---

⁷² SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva. str. 25.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. str. 148.

VI.d Královský zákon Tarquinia Superba

Dionýsios 4, 43: *(Tarquinius) zrušil všechny zákony sepsané Tulliem, aby jimi nebyli jako dříve utiskováni patriciji při smlouvách, a nenechal ani desky, na nichž byly napsány, ale nařídil, aby byly odstraněny z fóra a zničeny.*⁷⁵

Z dob posledního římského krále se nám dochovala pouze jediná zmínka o jeho legislativní činnosti, ale o to zajímavější. Soudě dle tohoto fragmentu provedl Tarquinius jakousi restauraci stavu „předserviovského“, aniž by přitom dbal na kvalitu Tuliových předpisů. Tato citace nám dosvědčuje nepřátelství, jež Tarquinius choval ke svému předchůdci. Serviovské zřízení však přežilo vládu Tarquinovu a zůstalo zachováno i v období republiky.

Dopady etruského vlivu na počátky římského práva pociťujeme nejsilněji především v oblasti práva veřejného. Etruskové se významně zasloužili o budoucí vývoj Říma. Především reformy Servia Tullia položily základy organizace římské správy a vybavily tak Řím důležitými řídicími institucemi. Zřízení, u jehož zrodu stál legendární šestý římský král, se zachovalo v téměř nezměněné podobě dlouhá léta ještě za republiky a mezi římskými občany se těšilo veliké úctě. Serviovská ústava byla odstraněna až za diktatury Lucia Cornelia Sully.

---

⁷⁵ SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva. str. 25.

VII. Závěr

Významným fenoménem, který se výrazně prosazoval v raných fázích vývoje Říma, byl vliv Etrusků. Etruskové byli v porovnání s usedlými Latiny a Sabiny mnohem vyspělejší společností. Zatímco jedni si již získali pověst zkušených stavitelů měst, kteří dokonce v této činnosti vynikali nad všemi ostatními národy na evropském kontinentě (snad jen s výjimkou Řeků), druzí pouze obývali několik nesjednocených vesnických osad, jež byly roztroušeny na jednotlivých římských pahorcích. Rozdíl v pokročilosti těchto dvou kultur byl tedy značný. Je proto pochopitelné, že Etruskové se postavili do role učitelů, kteří předávali své vědomosti méně vyspělým latinským kmenům. Budoucí Římané se však obratně chopili role žáků a jejich velká vnímavost k etruským podnětům a skutečnost, že byli schopni velmi kreativní vlastní iniciativy, zapříčinila prudký skok ve vývoji této společnosti. Nastalý pokrok římské pospolitosti ovšem moudře usměrňovali sami Etruskové, kteří nejen Řím založili, ale i vybavili mladé město vším, co potřebovalo pro svoji existenci a budoucí životaschopnost. To oni zavedli důležité instituce, implementovali své zvyky, utvářeli právo a v důsledku těchto intervencí ustavili celé římské zřízení, zpočátku městské a později i státní. Etruskové tedy byli na počátku cesty Říma ke světovládě. Věnovali se tomuto městu jako pozorný otec svému dítěti, které se učí chodit. První krůčky ještě drželi Řím za ručičku a jistili ho před zakopnutím. Pomáhali mu překonávat překážky, ukazovali mu směr, kterým se má vydat. Téměř by se dalo říct, že první úsek cesty, jež nám v tomto podobenství označuje dobu královskou, skoro celý vydláždili. Poté to už musel Řím zvládnout sám, avšak základ, který mu předali Etruskové, již měl. Už dokázal touto cestou kráčet bez pomoci.

VIII. Prameny

VIII.a Seznam použité literatury

- BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 221 s. ISBN 978-80-7380-021-5.
- BARTOŠEK, Milan. Dějiny římského práva: (ve třech fázích jeho vývoje). 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995, 280 s. ISBN 80-200-0545-5
- BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přepacov. vyd., v nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia [Praha], 1994, 471 s. ISBN 80-200-0243-x.
- BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila. Římske reálie pre právnikov. Bratislava: Iura Edition, 2003, 222 s. ISBN 80-89047-70-x.
- BURIAN, Jan a Bohumila MOUCHOVÁ. Záhadní Etruskové. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1966, 208 s.
- BURIAN, Jan. Řím: světla a stíny antického velkoměsta. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1971, 285 s.
- FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. Antická obec. 1. vyd. Praha: SOFIS, 1998, 392 s. ISBN 80-902439-7-5.
- GRANT, Michael. Dějiny antického Říma. 1. vyd. Praha: BB art, 1999, 472 s. ISBN 80-7257-009-9.
- GROH, Vladimír. Starý Řím. Praha: Jednota českých filologů, 1931, 502 s.
- HÉRODOTOS. Dějiny, aneb, Devět knih nazvaných Músy. 3. vyd. 1. v Academii. Praha: Academia, 2004, 548 s. ISBN 80-200-1192-7.
- JIRÁSKOVÁ, Věra a Radovan SUCHÁNEK. Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc. k 70. narozeninám. Praha: Linde, 2004, 614 s. ISBN 80-7201-487-0.
- KELLER, Werner. Etruskové. 2. vyd. Praha: Orbis, 1975, 386 s.
- LIVIUS, Titus. Dějiny. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1979, 502 s.
- MAGAGNINI, Antonella. Etruskové: poklady starobylých civilizací. V Praze: Euromedia Group - Knižní klub, 2008, 207 s. ISBN 978-80-242-2034-5.
- MOMMSEN, Theodor. Römische Geschichte. Berlin: Safari-Verlag, 1941, 630 s.
- PEČÍRKA, Jan a Julie NOVÁKOVÁ. Antika v dokumentech I, Řecko. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, 441 s.

- PEČÍRKA, Jan a Julie NOVÁKOVÁ. Antika v dokumentech II, Řím. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, 652 s.
- PLÚTARCHOS. Životopisy slavných Řeků a Římanů. 2. vyd., V AK 1. Praha: Arista, 2006-2007, 2 s. ISBN 80-86410-46-31.
- POLYBIOS. Dějiny. 1. vyd. Praha: Arista, 2008, 211 s. ISBN 978-80-86410-56-2.
- PRAYON, Friedhelm. Etruskové: dějiny, náboženství, umění. Vyd. 1. Praha: NS Svoboda, 2002, 108 s. ISBN 80-205-1029-x.
- SCHELLE, Karel. Právní dějiny. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 1134 s. ISBN 978-80-7380-043-7.
- SKŘEJPEK, Michal. Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě. 1. vyd. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, 317 s. ISBN 80-901064-8-x.
- SKŘEJPEK, Michal. Latinsko-český slovníček římského práva: (vybrané pojmy a termíny). 4. vyd. Praha: LexisNexis CZ, 2005, 59 s. ISBN 80-86920-06-2.
- SKŘEJPEK, Michal. Poodkryté tváře římského práva: příspěvek k aplikaci "Principů" E.F. Smidaka. 1. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2006, 198 s. ISBN 80-903609-3-9.
- SKŘEJPEK, Michal. Prameny římského práva. 2. vyd. Praha: LexisNexis, 2004, 375 s. ISBN 80-86199-89-4.
- URFUS, Valentin, Michal SKŘEJPEK a Jaromír KINCL. Římské právo. 2. dopl. a přeprac. vyd., 1. v nakl. Beck. Praha: Beck, 1995, 386 s. ISBN 80-7179-031-1.
- ÜRÖGDI, György. Tak žil starý Řím. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, 258 s.

VIII.b Ostatní prameny

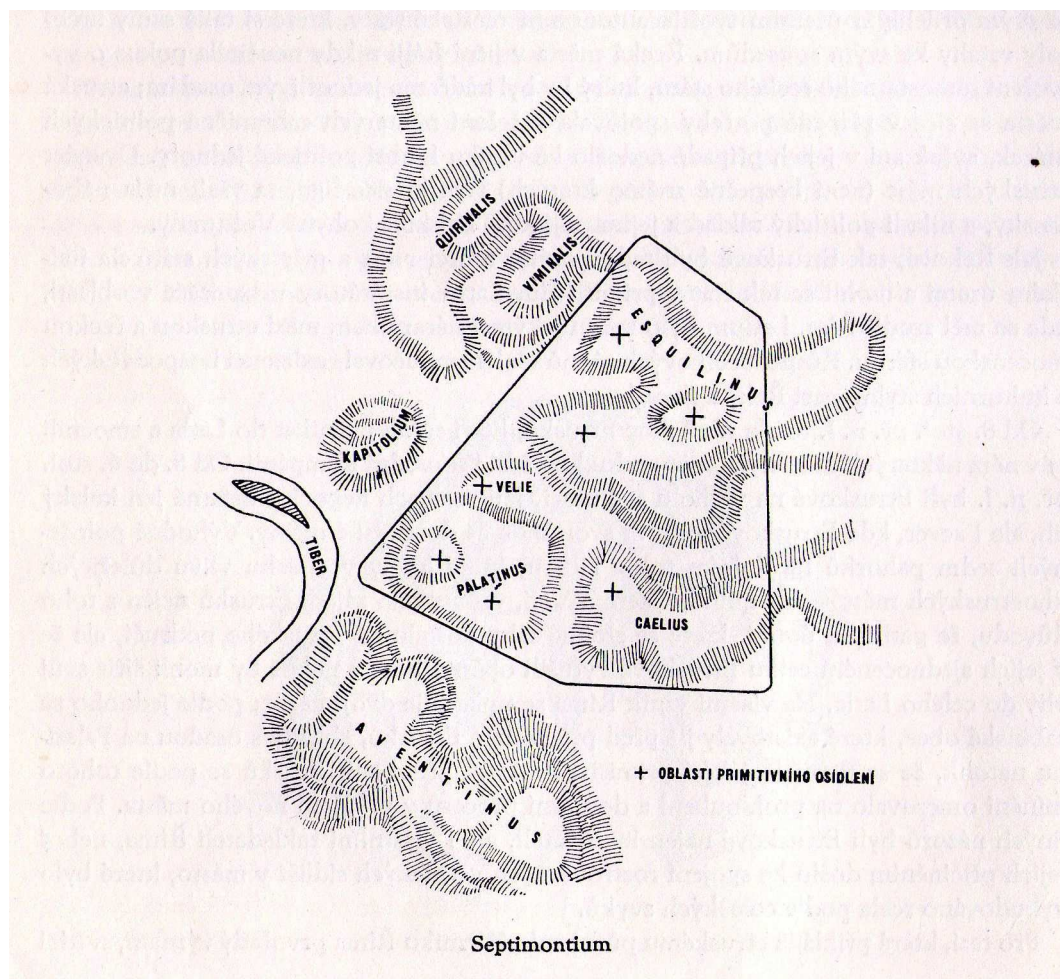
- MOUNTAIN, Joanna. Serial Coalescent Simulations Suggest a Weak Genealogical Relationship Between Etruscans and Modern Tuscans [online], cit. 12. 4. 2012 dostupné z URL:
<http://www.sciencedaily.com/releases/2006/05/060526065706.htm>
- PELLECCCHIA, Marco. On the origin of the Etruscan civilisation [online], cit. 10. 4. 2012 dostupné z URL: <http://www.newscientist.com/article/dn11174-on-the-origin-of-the-etruscan-civilisation.html>
- REVILÁKOVÁ, Naďa. Tajemství původu Etrusků prozradily krávy [online], cit. 10. 4. 2012 dostupné z URL: http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/322350
- Jaderské moře [online], cit. 11. 4. 2012 dostupné z URL:
<http://www.chorvatsko.cz/obec/jadran.html>

IX. Přílohy

VIII.a Mapa Etrurie

VIII.b Septimontium

VIII.c Kapitolská vlčice kojící Romula a Rema

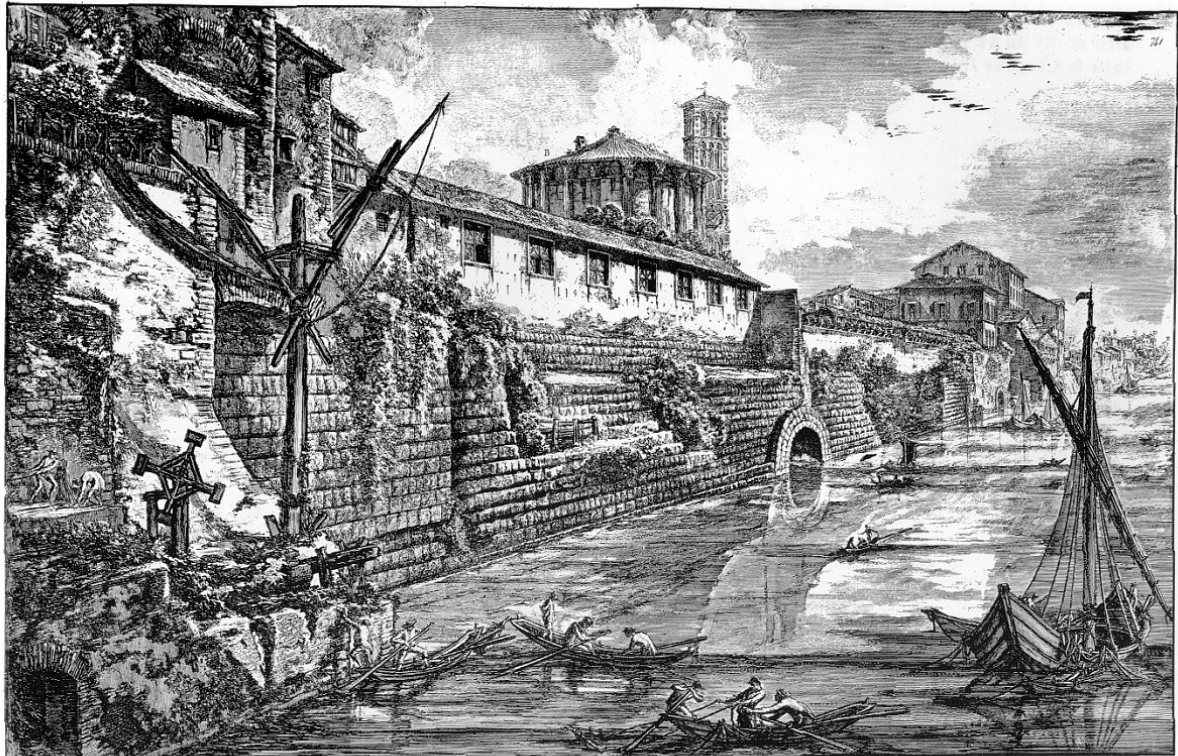

VIII.d Král Lucius Tarquinius Priscus

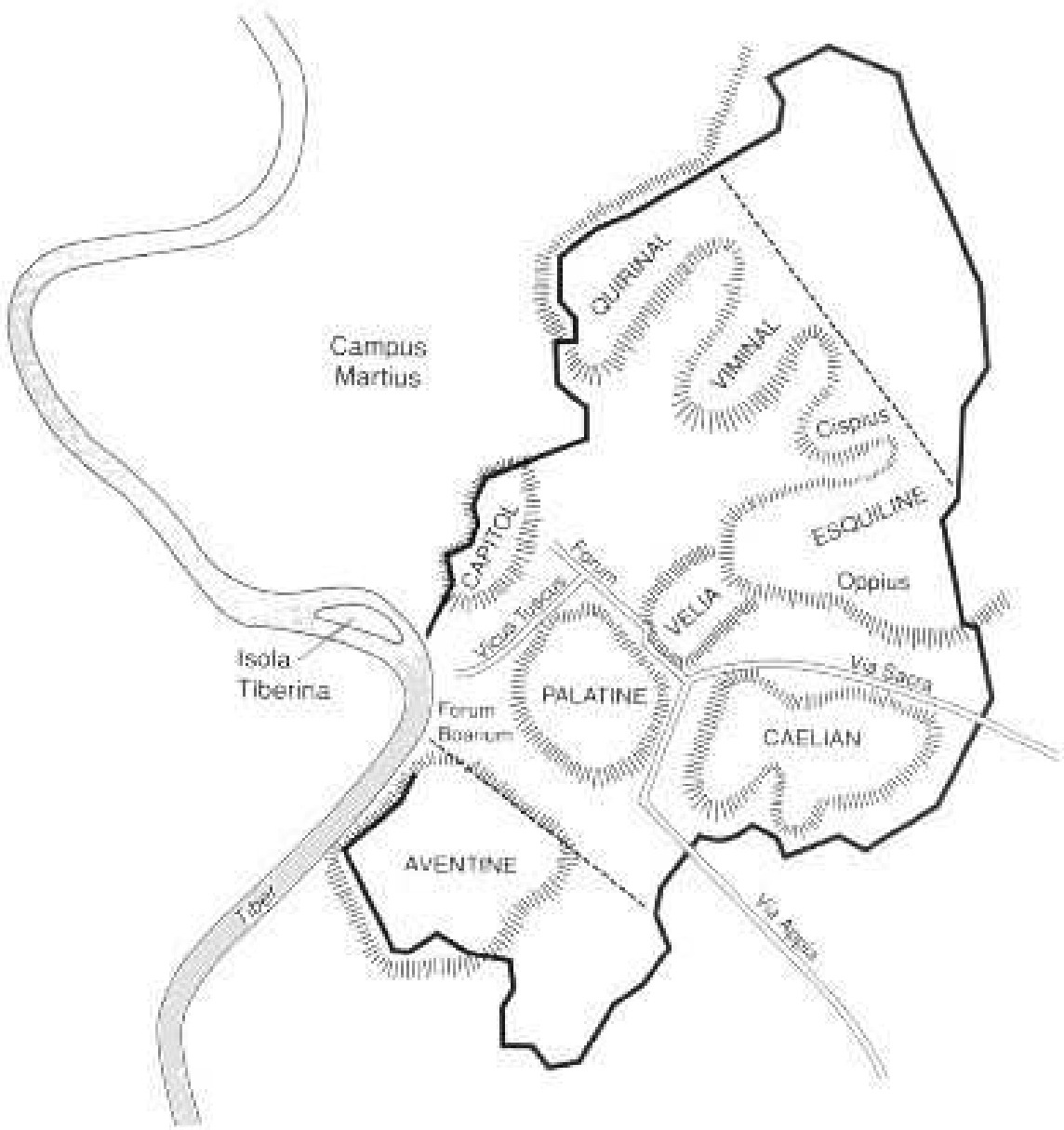
© Deutsche Fotothek - Preview Scan

VIII.e Cloaca Maxima

V. E. P. U. T. A. delle antiche costruzioni fatte da Tarquinio Superbo sopra il Rio Tevere, o come altri eretto da Marco Agrippa a tempi di Augusto, in occasione di quel che riguarda tutte le Cloache, cioè al Tevere. A. V. B. S. S. O. della Cloaca Maxima al moderno Fiume. B. Tempio di Cibele, o come altri di Brevola, il quale ora rimane nell'antico Foro Romano. C. Avanzi delle antiche Saline. D. Monastero o Chiesa di S. Alessio. E. Palazzo della Signora Religione di Malta. (con Frontisp. p. 2.)

VIII.f Serviovské hradby

VIII.g Lektor se svazky prutů (fasces)

